

Pot-pourri stargardzkiego złotnika Daniela Valette

Monika Ogiewa-Sejnota

Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Stargardzie, m.ogiewa-sejnota@muzeum-stargard.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5131-411X>

Abstrakt

W tekście zaprezentowano jeden z najnowszych i najciekawszych nabytków znajdujących się w zbiorach Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Stargardzie, którym są dwa XVIII-wieczne pot-pourri. Zostały one wykonane w zakładzie stargardzkiego złotnika – Daniela Valette.

Abstract

The article presents one of the most recent and interesting artefacts in the collection of the Museum of Archaeology and History in Stargard, namely two 18th century potpourris. They were made in the workshop of a Stargard goldsmith, Daniel Valette.

Słowa kluczowe

Stargard, Daniel Valette, pot-pourri, złotnictwo

Key words

Stargard, Daniel Valette, potpourri, gold smithery

Podczas aukcji zorganizowanej w 2021 r. przez Kunsthaus Lempertz KG¹ Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Stargardzie zakupiło dwa pot-pourri² (ryc. 1), które zostały wykonane przez stargardzkiego złotnika Daniela Valette. Zakupione nabytki zostały wpisane do księgi inwentarzowej sztuki pod numerami: MS/S/1383/1 i MS/S/1383/2.

Zapach od zarania dziejów związany był z historią i obyczajami człowieka, ponieważ odgrywał ważną rolę w symbolice religijnej oraz w aspekcie higienicznym i luksusowym. Dzięki perfumom (od franc. *par fumée* „przez dym”) starano się przeblagać bogów, ustrzec się przed chorobą, lub zamaskować smród i brak higieny osobistej.

¹ A pair of Stargard silver pot-pourridishes, [dostęp: 19.04.2023], <https://www.lempertz.com/en/catalogues/lot/1184-1/674-a-pair-of-stargard-silver-pot-pourri-dishes.html?utm_source=barneby&utm_medium=referral&utm_campaign=barneby&utm_content=2021-11-19>.

² Pot-pourri – dekoracyjne naczynie z nakrywą o wielu drobnych otworach, przeznaczone do przechowywania polewanych wodą pachnidel i pełniące rolę kadzielnicy. Najczęściej wykonywane ze srebra, porcelany i fajansu; popularność zdobyło w połowie XVIII w. Za: Kozakiewicz 1976, 378.

Historia zapachu to również historia jego pojemników, butelek, kul zapachowych, puszek zapachowych, flakonów i puzderek. Wykonywane były one z gliny, brązu, szkła, porcelany, kamienia, drewna, kości słoniowej, złota i co ważne dla naszych nowych nabytków – srebra. Złotnicy i srebrnicy byli twórcami najpiękniejszych i najcenniejszych pojemników na perfumy. Wytwarzali je, prawie zawsze, na zamówienie i często jako osobiste egzemplarze, ponieważ uchodziły za symbol luksusu i bogactwa³.

Ryc. 1. Pot-pourri zakupione przez Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Stargardzie.
Fot. P. Antczak, MAH w Stargardzie

Od nowożytności, a szczególnie od XVII w., dużą popularnością cieszyły się pojemniczki do przechowywania różnego rodzaju wonności, które zgodnie ze stanem ówczesnej wiedzy, miały oczyszczać zepsute powietrze, z jakim do czynienia mieli głównie mieszkańcy miast. W ośrodkach miejskich ulice były pokryte gnijącym jedzeniem, odchodami, płynącymi ściekami itp., a nad tym wszystkim unosił się zapach pochodzący z garbarni i innych zakładów rzemieślniczych. Wspomniane aromaty starano się niwelować nosząc przy sobie małe, ażurowe balsaminki zawierające mieszanekę wonności, których głównym składnikiem było piżmo (wydzielina z gruczołów zapachowych jelenia piżmowego). Przypisywano im również właściwości lecznicze, ponieważ wierzono, że ułatwiający się z nich zapach odpędzi morowe powietrze⁴.

Balsaminki zaczęły tracić na znaczeniu wraz z rozwojem medycyny, kiedy to coraz popularniejsze stawały się pachnidła w postaci płynnej, jak perfumy i *vinaigrette*, które

³ Leben mit silber, [dostęp: 30.03.2023], <<https://www.silbersuite.de/aromata-kostbares-silber-fuer-erlesene-duefte.html>>.

⁴ Por. Pękacka-Falkowska 2013.

służyły w medycynie do obmywania rąk i innych części ciała. Nadal jednak dbano o zapach w pomieszczeniach przez wstawianie do nich wazonów i pudełek zapachowych, czyli pot-pourri. Początkowo zasadę tę stosowano jedynie w kręgach dworskich, jednak z upływem czasu coraz bardziej bogacący się mieszczaństwo nabywali tego typu przedmioty do własnych domostw. Często były także darowane jako prezenty ślubne⁵.

Pot-pourri zakupione przez stargardzkie muzeum to dwa identyczne puzderka. Mają kształt sześcioboku o szerokości 6,3 cm, długości \pm 5 cm, wysokości \pm 5,4 cm i wadze 172 g. Wieko tworzy kompozycja winnej latorośli. Przedmioty zostały wykonane ze srebra. Znak próby wykonany został w górnej części podstawy w postaci wężyka probierczego. Tam również znajduje się centralnie ułożona owalna cecha ze stargardzkim gryfem. Poniżej umieszczono dwa, oddalone od siebie ku krawędziom, znaki osobiste złotnika, czyli inicjały DV otoczone serduszkami⁶. Oba puzderka są wsparte na trzech odlewanych, wywiniętych do wewnątrz, nóżkach w kształcie rocaille. Na frontalnej ścianie pot-pourri znajdują się inicjały J.W. wskazujące zapewne osobę, dla której zostały wykonane.

Ryc. 2. Widok na wieko i podstawę zakupionego pot-pourri. Fot. P. Antczak, MAH w Stargardzie

Rodzina Vallet

Wykonawcą dwóch srebrnych pot-pourri był Daniel Vallet, pochodzący z francuskiej rodziny hugenotów. Francuzi zaczęli osiedlać się w Stargardzie po odwołaniu edyktu nantejskiego w 1685 r. przez króla Francji, Ludwika XIV (1638–1715). Wówczas wielu francuskich hugenotów zostało zmuszonych do opuszczenia kraju. W gronie tym znajdowali się duchowni, osoby stanu szlacheckiego, wojskowi, członkowie parlamentu, bankierzy, rzemieślnicy, kupcy itd. Schronienia francuskim uchodźcom

⁵ Schandelmaier 2016.

⁶ Por. Majewski 2014, 28.

udzielali głównie protestancy władcy. Szczególnie duża grupa zadomowiła się w Brandenburgii-Prusach, gdzie rządził wówczas nazywany Wielkim Elektorem – Fryderyk Wilhelm I (1620–1688). Gospodarka tego kraju była wyniszczona przez toczące się na jej terenie wojny i szerzące się epidemie, dlatego elektor liczył, że osiadli w jego kraju Francuzi przyczynią się do ożywienia gospodarczego oraz wzrostu demograficznego⁷.

Elektor, aby zachęcić Francuzów do osiedlenia w jego państwie, wydał 8 listopada 1685 r. w Poczdamie edykt, w którym, oprócz azylu i możliwości osiedlenia, otrzymali prawa miejskie, zwolnienie z opłat celnych i podatków, dofinansowanie dla powstających zakładów, prawo swobodnego wyznania oraz możliwość posiadania własnych szkół. Kluczowy był jednak zapis dający im możliwość tworzenia własnych, niezależnych organów administracyjno-sądowych, co doprowadziło to utworzenia w miastach, w których się osiedlali, własnej gminy.

Szacuje się, że w kolejnych kilkunastu latach w Brandenburgii-Prusach osiadło ok. 20 000 uchodźców (*réfugiés*). Największa grupa założyła gminę w Berlinie. Na Pomorzu Tylnym (*Hinterpommern*) Francuzi osiedli w stolicy prowincji – Stargardzie oraz w Kołobrzegu, Słupsku i okolicach Löcknitz⁸. Spośród wymienionych miejscowości tylko miasto nad Iną było ośrodkiem produkcji rzemieślniczej, przez co było atrakcyjnym miejscem do osiedlania⁹. Pierwsi koloniści przybyli do miasta w 1687 r., jednak gminę założono dziewięć lat później. Jak wynika ze spisu powstałego w 1699 r. liczyła ona 137 członków i cały czas rosła, choć początkowo widoczna była duża migracja wśród członków gminy¹⁰. Przybysze, jak wynika z ksiąg katastralnych, osiadali w większości w dwóch kwartałach: Łęk (*Bruch*) i Wałowym (*Wall*)¹¹.

Wśród przyjezdnych znajdowała się rodzina Valette. Prawdopodobnie zamieszkali w Stargardzie po 1700 r. Protoplasta rodu, François był wytwórcą serży¹². Urodził się w niewielkiej miejscowości Mercouer w Sewennach¹³, a zmarł 31 grudnia 1729 r. w Stargardzie. 25 kwietnia 1703 r. poślubił Anne Krüger z Węgorzyna. Para doczekał się prawdopodobnie pięciu synów. Drugi z nich, Daniel, urodził się ok. 1713 r. i pracował jako złotnik. Poślubił on Dorothee Sophie z domu Collman i zamieszkali w kamienicy w kwartale Rynek (*Markt*)¹⁴. 13 kwietnia 1755 r. urodził się ich syn Adrian David. Jego rodzicami chrzestnymi byli: dr Friedrich Adrian de la Brugière – lekarz, David Giese – mistrz piekarski, Marie Elisabeth Heil i jej mąż Heinrich – farbiarz. Daniel i Dorothea doczekali się jeszcze szóstki dzieci, jednak zmarły one w dzieciństwie¹⁵. W Stargardzie rodzina Vallete cieszyła się rozpoznawalnością i prestiżem z racji wykonywanego za-

⁷ Beheim-Schwarzbach 1874, 40–48; Tollin 1902, 4; Richard 1978, 96–97; Flick 1980, 5; Bischoff 1987, 125; Szultka 1987 (1990), 9–10; Levi 2008, 332; Dölemeyer 2014, 110–111; Hornung 2014, 90.

⁸ Reyer 1852, 87; Beheim-Schwarzbach 1874, 49 in.

⁹ Szultka 1987 (1990), 13.

¹⁰ Colonieliste 1888, 186.

¹¹ W XVII w. Stargard wewnątrz murów był podzielony na cztery kwartały: Bruch, Johannis, Markt i Wall. Więcej: Berghaus 1867, 319.

¹² Serża – tkanina wełniana trzymająca formę, dlatego często jest używana do produkcji garniturów, zakietów, sukni.

¹³ Miejscowość znana z krwawego powstania kamizardów w latach 1702–1709, które spustoszyło region, a jego skutki są odczuwalne do dziś.

¹⁴ APS, Ams, 1591.

¹⁵ Scheffer 1980, 404; Rössig 1989 (2000), 608, 613–614.

wodu. Daniel Vallete znany jest obecnie z wykonania w 1759 r. srebrnego kielicha dla kościoła w Starym Klukomiu (pow. choszczeński) oraz połączonego miedzianego wiatrowskazu umieszczonego na hełmie wieży północnej kościoła Mariackiego w Stargardzie z 1764 r.¹⁶

Również jego syn, Adrian David został złotnikiem. 22 września 1788 r. poślubił Dorothee Louise Steffen z domu Beringuier. W 1771 r. przyjął obywatelstwo miejskie. Jest znany z następujących produkcji: cukiernicy w „stylu warkocza” (niem. *Zopfstil*¹⁷) z 1794 r., puszek do przechowywania komunikantów (niem. *Oblatendose*) z 1799 r. oraz grawerowanej łyżki do jedzenia powstałej ok. 1790 r.¹⁸

Nowe nabytki w zbiorach Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Stargardzie stały się impulsem do zagłębienia się w historię gminy francuskiej w Stargardzie. Jej członkowie zostali sprowadzeni na te tereny, aby ożywić gospodarkę po latach stagnacji wywołanej siedemnastowiecznymi wojnami i epidemiami. Porównując stargardzkie pot-pourri do podobnych wyrobów sztuki rzemieślniczej z tego okresu widać, że stargardzkie przedmioty stały na równym poziomie do tych wytwarzanych w Gdańsku czy w innych ośrodkach pobrzeża Bałtyku.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Państwowe w Szczecinie (APS)

Akta miasta Stargardu (AmS)

1591a Stargardsches Häuser-Kataster von 1627 und 1696. Unicat. 1627–1696.

1584 Häuser-Kataster der Stadt Stargard aufgenommen nach der Schwadeceschen Vermessung von 1723. 1723.

5933 Namen Verzeichniss der Bürger zu Stargard nach Ordnung der Zünfte und Innungen vom 1786. 1986.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Colonieliste 1888. *Die Colonieliste von 1699. Rôle général des françois refugiez dans les estats de sa serénité electorale de Brandenbourg, comme ils se sont trouvez au 31. Décembre 1699.* R. Béringuier (oprac.). Berlin.

LITERATURA

Beheim-Schwarzbach M. 1874. *Hohonzollernsche Colonisationen: ein Beitrag zu der Geschichte des Preußische Staates und der Colonisation des östlichen Deutschlands.* Leipzig.

¹⁶ Majewski 2014, 28.

¹⁷ Zopfstil (niem. warkocz) – termin niezbyt ściśle sprecyzowany, używany na określenie pewnych przejawów sztuki niemieckiej w okresie przełomu rokoka i klasycyzmu (ok. 1760–80); nazwa „stylu warkocza”, o akcencie żartobliwie deprecjującym, pochodzi od modnych ówczesnie fryzur. Za: Kozakiewicz 1976, 507.

¹⁸ Scheffler 1980, 404.

- Berghaus H. 1867. *Landbuch des Herzogtums Pommern. 2 (4) Saatziger Kreis, insbesondere Stadt Stargard*. Anklam.
- Dölemeyer B. 2014. Hugonotten in Preußen – zur Interaktion von Justizkulturen im 18. Jahrhundert. *Hugonotten* 78, 109–130.
- Hornung E. 2014. Immigration and Diffusion of Technology: The Hugonotten Diaspora in Prussia. *American Economic Review* 1(104), 84–122.
- Kozakiewicz S. 1976. *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*. Warszawa.
- Levi A. 2008. *Ludwik XIV. Epoka intryg i spisków*. Warszawa.
- Majewski M. 2014. *W czasach, gdy Stargard był stolicą...* Stargard.
- Reyer C. 1852. *Geschichte der französischen Kolonie in Preussen*. Berlin.
- Richard M. 1978. *Życie codzienne Hugonotów od edyktu nantejskiego do rewolucji francuskiej*. Warszawa.
- Rössig R.-B. 1989 (2000). Die Valettes – Rêfugiés in Stargard um 1700 jüngste die Ergebnisse der Familienforschung. W: B Braumüller, I. Braumüller (red.), *Draeger – Valette. Zwei Berliner Familien und Ihre Nachkommen*. Rotenburg, 608–615.
- Scheffler W. 1980. *Goldschmiede Mittel- und Nordostdeutschlands. Von Wernigerode bis Lauenburg in Pommern*. Berlin.
- Szultka Z. 1987 (1990). Kolonie francuskie na Pomorzu brandenbursko-pruskim od końca XVII do początków XIX wieku. *Roczniki Historyczne* 53, 5–100.
- Szultka Z. 2003. Stosunki wyznaniowe i kościelne na Pomorzu Brandenbursko-pruskim w drugiej połowie XVII i początkach XVIII wieku. W: G. Labuda (red.) *Historia Pomorza* 2(3). Poznań, 400–433.
- Tollin H. 1902. Die französischen Kolonien im Deutschen Reich. *Deutsche Erde* 1, 4–7.

STRONY INTERNETOWE

- A pair of Stargard silver pot-pourridishes <https://www.lempertz.com/en/catalogues/lot/1184-1/674-a-pair-of-stargard-silver-pot-pourri-dishes.html?utm_source=barnebys&utm_medium=referral&utm_campaign=barnebys&utm_content=2021-11-19> [dostęp: 19.04.2023].
- Leben mit Silber <<https://www.silbersuite.de/aromata-kostbares-silber-fuer-erlesene-duefte.html>> [dostęp: 30.03.2023].
- Pękacka-Falkowska K. 2013. *Balsaminka* <<https://www.wilanow-palac.pl/balsamika.html>> [dostęp: 30.03.2023].
- Schandelmaier H. 2016. Vasensätze und Duftvasen in repräsentativen Interieurs. (abstrakt)W: Fayence-Symposium 2016 <<http://www.terrinsammlung.de/pdf/zusammenfassung2016.pdf>> [dostęp: 17.04.2023].